

Balázs Sudár

*(Institut za povijesnu znanost, Maarska akademija znanosti, Budimpešta)*TKO JE BIO HASAN-PAŠA
JAKOVALI?

UDK 930.2(439)"16"

929 Jakovali, H.

U radu se na temelju iscrpna uvida u izvornu građu rasvjetljuje identitet, biografija i obiteljska pozadina osmanskog velikaša Hasan-paše Jakovalija (‘Đakovčanina’) koji je u Pečuhu oko 1630. utemeljio sakralni kompleks s danas najbolje očuvanom džamijom nastalom na području osmanske Ugarske. (Ur.)

Ključne riječi: Hasan-paša Jakovali (Memibegović), džamija, Pečuh, Đakovo, 17. stoljeće.

Stručna i popularnoznanstvena literatura koja se bavi proučavanjem povijesti Pečuha dugo je šutjela o utemeljitelju najcjelovitije sačuvane džamije u Mađarskoj i o vremenu u kojemu je ona građena.¹ Nakon objelodanjivanja putopisa Evlije Čelebije (Evliyâ Çelebi) na mađarskom jeziku (1904.), ime osnivača džamije Hasan-paše Jakovalija (Jakovali) postupno je postajalo općepoznato. Koliko mi je poznato, prvi ga je spomenuo Ernő Foerk 1918. godine,² a ubrzo je njegovo ime prodrlo u pečuške zavičajne i turističke napise.³ Ernő Foerk je također bio prvi koji je pisao o vremenu gradnje džamije, koje je on bez jasnijega obrazloženja smjestio u 16. stoljeće.⁴ No, čini se da zavičajni pisci nisu u svojim radovima o Pečuhu preuzeli takvu dataciju, koju sam pronašao samo kod Dercsenyija i Szentkirályija u knjizi o Pečuhu (1956.).⁵ Arheolog Győző Gerő je u svom uratku o turskim spomenicima u Pečuhu objavljenom 1960. iznio sljedeće: „Nije nam poznato vrijeme gradnje Hasan-pašine džamije, ali je ona po svemu sudeći sagrađena u isto vrijeme kao i druge slične građevine, a to je druga polovica 16. stoljeća.”⁶ Premda

¹ Uglavnom se rabio naziv turska džamija s minaretom. Na pr.: *Pécs szabad királyi város és vidékének képes útmutatója*. Pécs, 1892. 38.

² Foerk, Ernő: *Török emlékek Magyarországon*. (A Budapesti Magyar Állami Felső Épitő Ipariskola 1917. évi szünidei felvételei. VI.) Budapest, 1918. 12.

³ Szőnyi, Ottó: *Pécs. Útmutató a városban és a környéken*. Pécs, [1925].

⁴ Foerk... n. dj. 1918. 12.

⁵ Dercsenyi, Dezső–Pogány, Frigyes–Szentkirályi, Zoltán: *Pécs*. Budapest, 1956. 214.

⁶ Gerő, Győző: *Pécs török műemlékei*. Budapest, 1960. 24.

ni u tom uratku, kao niti bilo gdje kasnije, nismo pronašli znanstveni argument koji bi potvrdio takvo gledište,⁷ ipak je u širokom krugu rasprostranjeno spomenuto mišljenje te se ista datacija nalazi zabilježena i na spomen-ploči smještenoj na zidu džamije.⁸ Istaknuti turski povjesničar umjetnosti Ekrem Hakki Ayverdi bio je puno oprezniji glede toga pitanja. On nije pobliže odredio osobu Hasan-paše, dok je mjesto Yakova poistovjetio s kosovskim naseljem takva imena. U vezi s datumom gradnje zabilježio je da je orijentacija džamije manje valjana nego kod Kâsim-pašine džamije pa bi ona zbog toga mogla biti ranijeg postanja od ove potonje.⁹

Postoji više dokumenata koji se odnose na građevinski kompleks Hasana Jakovalija, prije svega na samostan, ali samo dva sadrže korisne informacije o osobi utemeljitelja pa tako posredno i o datumu nastanka džamije. To su: (a) putopis Evlije Čelebije iz 1663.¹⁰ te (b) jedna sultanova naredba iz 1680. koja se odnosi na obvezu vraćanja samostana koji je oduzet dervišima.¹¹ Iz ta dva izvora možemo glede vremena nastanka saznati sljedeće informacije:

1. Ime osnivača je Hasan (a, b), on je po rangu paša (a, b). Kao pridjevci njegova imena spominju se Yakovalı ('iz Yakove', a) te Gâzi ('borac za vjeru, junak, gazija', b).

2. Osnivač je u Pečuhu dao sagraditi čitav jedan kompleks ispred Sigetskih vrata: džamiju, medresu (višu školu) i samostan mevlevija (a).

3. Osnivačev sin Memi je živio 1680. godine (b).

4. Kompleks je 1663. već bio dovršen (a).

Na temelju gore navedenoga, možemo se usuditi iznijeti nekoliko zaključaka:

⁷ Gerő, Győző: *Török építészeti emlékek Magyarországon*. Budapest, 1976.; Gerő, Győző: *Az oszmán-török építészet Magyarországon. (Dzsámik, türbék, fürdők)*. Budapest, 1980. 53–59.

⁸ Na pr. *Évezredek öröksége*, 2001, 50. Na spomen-ploči stoji natpis: "Spomenik. Objekt džamije Hasana Jakovalija iz druge polovice 16. stoljeća. Obnovljen od strane Državnog zavoda za spomenike 1961. godine."

⁹ Ekrem Hakki Ayverdi: *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri. I/1–2. Romanya, Macaristan*. /stanbul, [1977]. 220.

¹⁰ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. 6. Kitap. Haz. Seyyid Ali Kahraman–Yücel Dağlı. /stanbul 2002, 115–117.; *Evliya Cselebi török világutazó magyarországi utazásai*. Ford. Karácson, Imre. 1985, 229, 232–233.

¹¹ Taj izvor trenutačno poznajemo samo u pregledu koji daje Abdülbâki Gölpınarlı: *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul, 1983. 336. Na taj dokument je mađarske istraživače upozorio Ágoston, Gábor: Muszlim hitélet és művelődés a Dunántúlon a 16-17. században. In: *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján*. Ur. Szita, László. Pécs, 1993. 286.

1. Budući da se odlučio za izgradnju cijelog kompleksa, Hasan-paša je po svemu sudeći bio čvrsto vezan uz Pečuh.

2. Kako je njegov sin 1680. još živio, to se Hasan-pašino vrijeme djelovanja treba smjestiti u 17. stoljeće.

3. Pridjevak *Gâzi* možda ukazuje na službovanje uz granicu.

4. Pridjevak *Yakovalı* dokazuje pašinu povezanost s mjestom *Yakova*. Pod tim imenom su u Osmanskom Carstvu postojala dva grada. Jedan leži u zapadnom dijelu Kosova (danas: Đakovica), a drugi se nalazio u prekodravskoj Baranji,* mađarsko mu je ime bilo Diakovár, a danas se zove Đakovo.

5. Budući da se pridjevak *Yakovalı*, koliko mi je poznato, ne spominje u drugim izvorima, to je vrlo izvjesno da ovog pašu historiografija poznaje pod nekim drugim razlikovnim imenom.

Srećom, postoji jedna osoba kojoj pristaju sve spomenite osobine, a koju povijesna literatura poznaje kao Hadži Hasana ili Hasana Sokolovića, kaniškoga pašu. Trenutačno mi nije poznat neposredan izvor koji bi potvrđivao da je upravo on bio utemeljitelj samostana, ali on odgovara svakomu od gore navedenih kriterija; dapače, njegov životopis pruža i dodatne posredne dokaze. No, prije nego što pokušamo prikazati njegovu karijeru, vrijedi iznijeti nekoliko riječi i o mogućnostima istraživanja.

U turskim službenim spisima i povijesnim radovima, članove vladajuće elite uglavnom su spominjali po osobnom imenu i rangu, često izostavljajući očevo ime. Kako je više osoba nosilo isto ime, a mjesto službovanja često se mijenjalo, to je prilično teško rekonstruirati životne putove i karijere. Takva praksa davanja ne osobito jednoznačnih imena unosila je, naravno, zabunu i kod samih Osmanlija, pa su stoga za razlikovanje osoba sa sličnim imenima koristili pridjevke-nadimke (*lakab*). (S njima se najčešće susrećemo u kronikama.) Oni su se, dakako, mogli i mijenjati, pa stoga istraživaču kasnijih razdoblja samo djelomično pomažu, jer trebamo otkriti koliko je *lakaba* koristila jedna te ista osoba. Jedan od junaka ovih događaja, Ibrahim-paša, spominje se na primjer u izvorima pod sljedećim nadimcima: Deli ('ludi'), Hadži / Hacı ('hadžija; koji je bio na hodočašću, 'hadžu'), Sarhoş ('pijanac'), Gâzi ('borac za vjeru'), Yakovalı ('koji potječe iz Jakove'). Osim ovih mogli bi se navesti i nadimci koji se odnose na obiteljske veze: Memibegović ('sin Memi bega') i Sokolović ('iz obitelj Sokol/Sokollu'). Sa sličnim se problemom suočavamo i u slučaju Hasan-paše, osnivača džamije.

1. Prva moja informacija koja se tiče Hasan-paše potječe iz jednoga pisma na talijanskom jeziku. Prema jednom zadarskom izvješću koje nosi nadnevak od 11. studenog 1623., za egerskoga pašu imenovan je Hasan-beg, sin

* U izvorniku: *a másik a Dráván túli Baranyában volt*. Autor po svoj prilici misli na srednjovjekovnu Baranjsku županiju, koja se dijelom sterala i južno od Drave. No, biskupski grad Đakovo nije ležao u njoj, nego u susjednoj Vukovskoj županiji. (Nap. ur.)

bosanskoga paše. Splitski knez je 1624. potvrdio tu informaciju.¹² No, u drugim izvorima u ovom razdoblju ne susrećemo se s pašom po imenu Hasan, nego se tada spominje Süleymân, a zatim Ahmed-paša.¹³ Dakle, dvojbeno je imenovanje Hasana za pašu u Egeru.

Prvi siguran podatak potječe iz 1624., kada u jednom pismu njegov otac Sarhoş Ibrahim-paša iznosi da mu je sin „pečuški Hasan beg”.¹⁴ U drugom pismu (od 15. srpnja 1626.), pak, Ibrahim-paša među inim obavještava erdeljskog kneza Gabrijel Bethlena o tome da je Hasan nedavno postao kaniški paša.¹⁵ Hasan nije mogao dugo uživati tu službu jer je već 1627. istu obnašao Bekir.¹⁶

Iz godine 1631. preostalo je više obiteljskih pisama iz kojih je vidljivo da je Hasan pošao u Istanbul kako bi ishodio dozvolu za hodočašće u Meku. Budući da se kasnije uz njegovo ime pojavljuje pridjevnik Hadži (‘hodočašnik’), on je po svemu sudeći dobio dopuštenje za to te je i stvarno obavio hadž.¹⁷ Stjepan Kőrösi, koji je kod Porte bio činovnik erdeljskog kneza Jurja I. Rákóczyja i koji je bio Hasanov stari znanac, obavijestio je svoga gospodara da je paša „prije više od godinu dana oputovao u njihovu svetu zemlju, u Čabu [u Kabu u Meki], dok ovdje [u Istanbulu] skoro već godinu dana stanuje samo uz trošak i oskudijevajući.”¹⁸ Prema rečenomu je, dakle, Hasan 1631. oputovao u Meku, odakle se vjerojatno u ljeto 1632. vratio natrag u Istanbul, gdje je čekao da dobije nekakvu odgovarajuću službu.

Sreća mu se na koncu osmjehnula 29. srpnja 1633., kada ga je sultan „iz poštovanja prema knezu [Jurju Rákóczyju]” imenovao kaniškim pašom.¹⁹ Iz Kőrösijeva izvješća proizlazi da su Erdeljci snažno podupirali Hasana, jer ga je i „jadni preminuli knez [Gabrijel Bethlen] jako volio”. Erdeljski je pokli-

¹² *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetési történetéhez*. Prir. Óváry, Lipót. Budapest, 1886. 139, 143.

¹³ Vass, Előd: Adalékok az egri pasák hivatali sorrendjéhez. In: *Az egri vár hiralója* 19–20 (1986), 28.

¹⁴ Magyar Országos Levéltár, P 1314 No. 48070.

¹⁵ 15. srpnja 1626. *Török-magyarokori állam-okmánytár*. I. Prir. Szilády, Áron–Szilágyi, Sándor. Budapest, 1868. 467. (U nastavku: TMÁO)

¹⁶ Dávid, Géza: A Dél-Dunántúl közigazgatása a török korban. In: *Zalai Múzeum* 4 (1992), 62.

¹⁷ Fekete, Lajos: *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*. Budapest, 1932. 149–158, 160–171. Putovanje možemo datirati na temelju pisma pod brojem 53, u kojemu se upućuje na pašu Musu, budimskog beglerbega (1631.–1634.), odnosno na kaniškog pašu Bekira (1627.–1631.).

¹⁸ 19. kolovoza 1633. *I. Rákóczy György és a Porta. Levelek és okiratok*. Prir. Beke, Antal – Barabás, Samu. Budapest, 1888. 69–70.

¹⁹ Dávid, Géza: *Török közigazgatás Magyarországon*. Doktorska disertacija. Budapest, 1995. 323–324.

sar žalio samo zbog toga što mu nije pošlo za rukom Hasanu pribaviti položaj koji bi na hijerarhijskoj ljestvici bio bliži knezu. Poslije toga je navedeni položaj Hasan obnašao duže vrijeme, uz moguće kratkotrajne prekide, a isti mu je potvrđen 1640. godine.²⁰ Preostalo je jedno pismo na mađarskom jeziku i iz 1641. godine.²¹ Mađari su se jako žalili zbog „djelovanja” njegovih vitezova,²² a on se pak opravdavao u pismu poslanom palatinu Nikoli Esterházyju.²³ O Hasanovoj aktivnosti u pograničnom području svjedoči i dobivanje te korištenje nadimka Gâzi.

Hasan je 1649. imenovan na čelo Bosne,²⁴ a zatim se nakon duže stanke opet susrećemo s njegovim imenom u srpnju 1661. U na njega naslovljenoj sultanovoj naredbi naziva ga se „znanцем prilika u kaniškom pograničnom području”, te mu se daje zadaća sprječavanja izgradnje Novoga Zrina i obrane Kaniže.²⁵ Na žalost, iz pisma nije jasno u kojem svojstvu je Hasan dobio takve upute. Dvije godine kasnije (prvi put u pismu datiranom 7.-16. srpnja 1663.) saznajemo da se na čelu pokrajine nalazi paša čije je ime bilo Hasan,²⁶ a koji je vjerojatno identičan s našim Hasanom Jakovalijem. Sigurno je da je u siječnju 1664. upravo on, vjerojatno kao kaniški paša (naš izvor ga spominje kao „pečuškog pašu”), branio Pečuh od vojnih postrojbi koje su vodili Zrinski i Hohenlohe.²⁷ No, po toj bi tvrdnji on, po svemu sudeći, trebao biti istovjetan s Yentür Hasan-pašom, s kojim se Evlija Čelebija više puta susreo i čiji je gost bio.²⁸ Ako je ta identifikacija ispravna, onda je naš junak 1660. bio nazočan kod opsade Varadina (Nagyvárad, Oradea), gdje je zapovijedao turskim topništvom.

²⁰ Dávid... n. dj. 1992. 59, 62.

²¹ Pismo Hasana Sokolovića iz 1641. Beč, Turcica, 115. karton, Konv. 1641. fol 64–5. Zahvaljujem ovdje Istvánu Fazekasu što sam mogao koristiti zbirku koja se odnosi na materijal *Turcica*.

²² Komáromy, András: A kanizsai törökök rablásai, 1630–1640. *Hadtörténelmi Közlemények*, 8 (1895): 1, 79–92.

²³ Merényi, Lajos: A kanizsai végek történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 10 (1897): 2, 2563–265.

²⁴ Peez, Carl: Die ottomanischen Statthalter in Bosnien. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina*. 2 (1894), 345. Bišćević, Vedad: *Bosanski namjesnici Osmanskog doba (1463 – 1878)*. Sarajevo, 2006, 182–183.

²⁵ Fekete, Lajos: *A hódoltság török levéltári forrásai nyomában*. ur. Dávid, Géza. Budapest, 1993. 223.

²⁶ Fekete... n. dj. 1993. 242–244.

²⁷ 24. studenoga 1664. "pécsi pasa, akit tavaly télen Zrínyi felveretett." *Teleki Mihály levelezése*. III (1664–1666). Prir. Gergely, Sámuel. Athenaeum, Budapest, 1907. 282.

²⁸ Evliyâ... n. dj. 2002. VI. 33, 35, 40, 43, 44, 48, 241–243, 310–313, 326.

Od studenog 1664. sultanove je naredbe opet dobivao kaniški beglerbeg koji se zvao Hasan (do svibnja 1665.), koji bi imao biti istovjetan s Hasanom Jakovalijem.²⁹ Problem je s time samo u činjenici što je njega sultan u svojstvu bosanskog paše krajem 1664. poslao u Erdelj radi razjašnjavanja graničnih pitanja koja su se pojavila nakon mira u Vašvaru (Vasvár), odnosno zbog razaranja Székelyháda (rumunjski Săcueni, turski Sikelhid).³⁰ Tu dužnost je obnašao još i u ožujku 1665., kada je boravio u Segesváru (rumunjski Sighișoara),³¹ no 13. kolovoza piše pismo u svojstvu bivšega bosanskog paše. Na temelju ovoga dokumenta znamo da je paša istovjetan s Hadži Hasanom, jer je pismo potpisao kao Hasan Sokolović.³² O njegovom putu erdeljski izvori daju puno podataka; tom se prigodom susreo i sa samim knezom. Ipak nije postigao veće uspjehe, jer Erdeljci nisu povjerovali da ima stvarne ovlasti za zaključivanje pregovora. Hasan je Kneževinu napustio u kolovozu 1665., ili možebitno nešto kasnije. O njegovoj daljnjoj djelatnosti zasada nemamo relevantnih podataka.

2. Hasanova oca su prema svjedočenju pašinog pečata³³ i obiteljske korespondencije zvali Ibrahim-paša, a njega možemo identificirati s osobom koju turski povjesničari poznaju kao Sarhoş Ibrahim-pašu. Osim ovih međusobno povezanih biografskih podataka,³⁴ gornju tvrdnju nedvojbeno dokazuje i jedna sultanova naredba iz 1661. koja je naslovljena na Sarhosoglu ('pijančeva sina') Hasan-pašu.³⁵

Povezanost njih dvojice čini sigurnijim i to što se u mađarskim pismima Ibrahim i Hasan nazivaju Sokolovićima, dakle pripadnicima obitelji Sokolović (Sokollu). Njegov otac je pod imenom Ibrahim Sokolović 1632. poslao pismo glavnom zapovjedniku u Košicama.³⁶ I sam Hasan se 1634. u pismu upućenom palatinu naziva Sokolovićem (*Sokolovit*).³⁷ Ibrahimova

²⁹ Fekete... n. dj. 1993. 286-288, 290, 291.

³⁰ TMÁO 4, 175–177. Primjećujem kako Bišćević u rečenom razdoblju ne zna za pašu po imenu Hasan. U tom periodu su se inače obnašatelji časti bosanskog beglerbega često izmjenjivali na toj funkciji. Od 1664. do 1665. četvorica su obnašala tu dužnost: İsmail, koji je poginuo kod Szentgotthárda, Kaplan Mustafa, Muharrem i Sührâb Mehmed. Bišćević, 2007, 195–198. Na temelju navedenoga Hasan nije mogao predugo obnašati tu dužnost.

³¹ Kraus, Georg: *Erdélyi krónika 1608–1665*. Prir. Vogel Sándor. Budapest, 1994, 607.

³² TMÁO 4, 248.

³³ (1631) „El-mütevekkil-i ala Allah er-rahîm, el-fakîr Hasan bin İbrâhim.” Fekete, 1932, 153, 155. “Bende Hasan bin İbrâhim.” Fekete, 1932, 153, 155.

³⁴ Ibrahim se naziva bivšim bosanskim pašom, a znamo da je na tu dužnost imenovan Sarhoş İbrâhim. Peçevî, İbrâhim: *Târîh*. İstanbul, 1867. I. 15, 194. II. 273, 308, 309, 346, 352.

³⁵ 18–27. srpnja 1661. Fekete... n. dj. 1993. 223.

³⁶ Merényi... n. dj. 1916. 195.

³⁷ Merényi... n. dj. 1897. 263.

majka je, naime, pripadala toj poznatoj obitelji. Bila je starija sestra budimskog paše a kasnije velikog vezira Mehmeda Lale,³⁸ te sestrična velikog vezira Mehmeda Sokolovića (Sokollu Mehmed), najistaknutijeg člana obitelji.³⁹

3. Ibrahimov životni put na temelju nama dostupnih podataka može se opisati u glavnim crtama. Godine 1603. je kao ćustendilski beg sudjelovao u turskom vojnom pohodu za oslobađanje Budima.⁴⁰ Dvije godine kasnije, 1605., bio je Bočkajev (Bocskai) kapetan, postavljen uz Grgura Némethyja, koji je djelovao u Zadunavlju i Štajerskoj.⁴¹ Tada je već vjerojatno upravljao kaniškim vilajetom, o čemu svjedoče sačuvana pisma na mađarskom jeziku iz razdoblja od lipnja 1605. do veljače 1607.⁴² U ovome rangu spominje se još i 7. srpnja 1608. kada je na poziv budimskog paše Alija sa svojim postrojbama krenuo prema Mohaču.⁴³ Dapače, u rujnu iste godine je u navedenom rangu pisao podneske u Istanbul.⁴⁴ Od jeseni 1610. upravljao je egerskom pokrajinom,⁴⁵ podupirao je imenovanje Gabrijela Bethlena za erdeljskoga kneza (1613.), zbog čega se po svemu sudeći sukobio s budimskim pašom Kâdizâde Alijem, koji mu je zaplijenio imovinu, a možda ga je čak i na neko vrijeme stavio u zatvor. U ljeto 1615. otpustili su ga s funkcije,⁴⁶ a krajem godine su ga kao mutasarifa (okružnog upravitelja) Silistre uputili u boj protiv moldavskog pretendenta na prijestolje i njegovih poljskih pristaša. Premda je isprva suzbijen, ipak je u jesen 1616. zajedno s bosanskim pašom Iskenderom pobijedio moldavsko-poljske postrojbe.⁴⁷ Nije nemoguće da je on onaj isti Ibrahim-paša koji je 1620. upravljao temišvarskom pokrajinom,⁴⁸ a zatim je ponovo unaprijeđen u bosanskog pašu.⁴⁹ Pečevija (Peçevî) misli da

³⁸ Peçevî... n. dj. 1867. I. 15, 194.

³⁹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Tarihi*. III/2. 361. İstanbul, 1983.

⁴⁰ Peçevî... n. dj. II. 273.

⁴¹ Peçevî... n. dj. I. 15., II. 308–9. O tom pohodu: Nagy, László: A Bocskai szabadságharc 1605. évi hadjárata. *Hadtörténelmi Közlemények* 2 (1955): 3/4, 76–82.

⁴² Zahvaljujem Évi Simon na tom podatku.

⁴³ *Alsó sztrégovai és rimai Rimay János államiratai és levelezése*. Prir. Ipolyi, Arnold. Budapest, 1887. 261. *Maximilian Brandstetter: Utazás Konstantinápolyba 1608-1609*. Budapest, 2001, 31.

⁴⁴ 9-10. IX. 1608. Dávid... n. dj. 1995. 317.

⁴⁵ Gáspár Mágócsy je 28. rujna 1610. uputio pozdravno pismo novom egerskom upravitelju, TMÁO 1, 105-6.

⁴⁶ Vass... n. dj. 1986. 26.

⁴⁷ Peçevî... n. dj. II. 346–7.; *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*. Prir. Szilágyi, Sándor. Budapest, 1879. 40.

⁴⁸ *Erdélyi történelmi adatok*. III. Prir. Mikó, Imre. Kolozsvár, 1858. 335–338, 340.

⁴⁹ Franjo Rački: Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašalika. *Starine* 14 (1882), 173–195.

su ga u tom statusu poslali u pomoć Gabrijelu Bethlenu, premda su kasnije zbog izostale pomoći osudili kaniškog pašu Mehmeda Deáka. Po Peezovim se podacima i Ibrahim nakratko udaljio s čelnog mjesta u Bosni, ali je u svibnju 1623. opet u ovom statusu imenovan za serdara (zapovjednika) vojske koja je poslana Bethlenu u pomoć. Tada je sa zetom Arslanom uistinu sudjelovao u vojnom pohodu na Moravsku.⁵⁰ U drugoj polovici 1625. dobio je zapovijed još u svojstvu bosanskog paše,⁵¹ no u srpnju 1626. već je kao bivši bosanski paša pisao pismo Gabrijelu Bethlenu.⁵² U razdoblju od travnja do kolovoza 1628. obnašao je čast egerskog paše.⁵³ Vjerojatno se, zbog kronološkog slijeda, upravo on pojavljuje na čelu Temišvara koncem 1629. i početkom 1630. godine.⁵⁴ U travnju 1631. opet ga zatječemo u Egeru te je u tom svojstvu 11. ožujka pisao pučanstvu Rimaszombata (slovački Rimavská Sobota)⁵⁵, premda su već 24. veljače 1633. imenovali njegova nasljednika.⁵⁶ U Egeru je sveukupno proveo blizu deset godina, postavši tako upravitelj koji je vjerojatno najduže stajao na čelu te pokrajine. U tvrđavi je dao izvršiti značajne fortifikacijske radove te je vjerojatno dao podići jednu džamiju.⁵⁷ Bio je bivši temišvarski paša kada je 23. listopada 1634. dobio segedinski sandžak u arpaluk.⁵⁸ Na samome početku 1635. imenovan je na čelo Bosne, na kojem je mjestu ostao samo kraće vrijeme, jer se već 1635./1636. spominje njegov nasljednik Sâlih.⁵⁹ U brojnim dokumentima u razdoblju od 1636. do 1640. spominje se jedan Ibrahim-paša, ili možda više njih, koji kao arpaluk (mirovinu, državnu subvenciju) dobiva različite sandžake. U rujnu 1636. piše pismo iz Segedina (Szeged),⁶⁰ 1637. kao bivši bosanski paša dobiva Požegu⁶¹ te ga u rujnu iste godine ponovno nalazimo u Segedinu. Kao

⁵⁰ Vidi na pr. TMÁO 1, 400–401.

⁵¹ Beč, Turcica. 110. karton, konv. 1625. VII-XII. 168.

⁵² TMÁO 1, 466–7.

⁵³ Vass... n. dj. 1986. 29.

⁵⁴ Gergely, Samu: Okiratok az interregnum történetéhez Bethlen Gábor halála után. *Történelmi tár*, 1884, 292. Gergely, Samu: Brandenburgi Katalin és Bethlen István összekötetése a portával. *Történelmi tár*, 1885, 116.

⁵⁵ Blaskovics, József: *Rimaszombat és vidéke a török hódoltság korában*. Pozsony, 1995. 130.

⁵⁶ Dávid... n. dj. 1995. 293.

⁵⁷ Sudár, Balázs: *Ki építhette a pasa kis dzsámiját az egri várban? Egy hódoltsági kisdinasztia nyomában*. (rukopis)

⁵⁸ Podatke priopćava: Vass... n. dj. 1986. 29–30.; Levelek és okiratok... n. dj. 1883. 217–220.; Dávid... n. dj. 1995. 258.

⁵⁹ Peez... n. dj. 1894. 345., Bišćević, 2006, 170.

⁶⁰ 20. rujna 1636. *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Kőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged és halas levéltáraiból*. (Török-magyarkori történelmi emlékek.) II. Budapest, 1863. 362–363. (U nastavku: TMTE)

⁶¹ Dávid... n. dj. 1995. 324.

bivši temišvarski paša 1638. vodi korespondenciju iz toga grada.⁶² Godine 1639. potpisao je jedno pismo kao bivši bosanski paša.⁶³ Opet se pojavljuje 1640. u svojstvu „segedinskog valije”.⁶⁴ Katkad zatječemo i razlikovno ime Deli, koje je koristio i Sarhoş Ibrahim, uz kojega se po svemu sudeći vezuje jedan dio gore navedenih podataka.

Valja primijetiti kako Ibrahim Pečevija (İbrahim Peçevî), koji je preminuo oko 1650.,⁶⁵ na dva mjesta naziva Ibrahim-pašu pokojnim (*merhûm*).⁶⁶ No, prema drugim izvorima još je 1660-ih godina živio jedan paša po imenu Sarhoş Ibrahim. Evlija Čelebija se 1660. susreo s njim,⁶⁷ a prema Pavlu Esterházyju on je 1663. igrao ulogu i u opsadi Érsekújvára (slovački Nové Zámky): „General topništva je Ibrahim paša, kojega zovu *Scori*, iliti ispičuturum, a on to ime doista i zaslužuje. Ima šezdeset godina i premda je doista iskusan vojnik, više nije spretan, jer mu od starosti podrhtavaju svi udovi. Brada mu sličí na brade iz predkuranskog vremena.”⁶⁸ Za njegovu ulogu kod Újvára zna i Georg Kraus, šegešvarski povjesničar koji se inače čini dosta nepouzdan kada se radi o turskim stvarima.⁶⁹ Eventualno je zamislivo da su pogriješili i Pečevija i Esterházy: prvi ga je pogriješno proglasio mrtvim, a potonji je pak pogriješno prikazao njegovu životnu dob. No, moguće je i da se radi o dvije različite, premda rodbinski vrlo bliske osobe. Istovjetnost imena u svakom slučaju unosi zabunu, već i zbog toga što im je istovjetan otac, ili pak djed.

4. Prema Pečeviji je Ibrahim-pašin otac bio Arnaut ('Albanac') Memibeg.⁷⁰ Tvrdnju toga odličnog povjesničara trebamo uzeti ozbiljno već i zbog toga što postoje svi izgledi da se on osobno susreo s pašom, dok je s druge strane mogao puno toga čuti o njemu tijekom 15-godišnjega službovanja kod Mehmeda Lale. Memijeva supruga je bila starija sestra Mehmeda Lale.

⁶² TMTE II. 316, 363.

⁶³ Fekete, 1932, 160–163. (Vrijeme pisanja nedatiranog pisma utvrdio sam uz pomoć podataka o osobi budimskog paše Mustafe i kethüde Ibrahima (zamjenika paše).

⁶⁴ Pojavljuje se pod imenom Hadži Ibrahim. TMTE II. 320.

⁶⁵ Fodor, Pál: Egy pécsi származású török történetíró. In: *Pécs a török korban*. (Tanulmányok Pécs történetéből 7.) Pécs, 1999. 116.

⁶⁶ Peçevî... n. dj. I. 15, 194.

⁶⁷ Evliyâ... n. dj. V. 278.

⁶⁸ Esterházy, Pál: *Mars Hungaricus*. (Zrínyi könyvtár III.) Prir. Iványi, Emma i Hausner, Gábor. Budapest, 1989. 341. Na drugom mjestu Esterházy istu ovu osobu naziva Sarhoş Ibrahim paša (337.).

⁶⁹ „...Imenovan je Sarhoş Ibrahim paša, koji je prije toga bio zapovjednikom Kaniže...”, Kraus... n. dj. 1994. 562.

⁷⁰ Peçevî... n. dj. I. 15, 194.

Njihovu obiteljsku povezanost potvrđuje i više izvora na talijanskom jeziku. U jednom izvješću o stanju u Bosni nastalom oko 1626., pašu se naziva Ibrahim bin Meninbegom.⁷¹ U drugom pismu pak čitamo obavijest o smrti njegova brata, Halîl-paše, o kojemu iz drugih izvora znamo da je također bio „Memibegović”.⁷²

Nasuprot iznesenom, Evlija Čelebija, koji se i osobno susreo sa Sarhoş Ibrahimom, iznosi drugu tradiciju. Po njemu su pašinoga djeda zvali Memi-beg. Kao što smo vidjeli, upitan je datum Ibrahimove smrti. Ta bi se proturječnost možda mogla ublažiti ako se uzme da su na osvojenim područjima djelovala dva Sarhoş Ibrahima, pa bi jedan od njih bio sin, a drugi unuk Memi-begov, ali ne po crti ranije spomenutog Ibrahima. Zamislivo je i to da je bilo više Memi-begova koji su na obiteljskom stablu slijedili jedan iza drugoga. No, razjašnjavanje obiteljskih veza zahtijevalo bi zasebno istraživanje.

Pečevija spomenutog Memi-bega dovodi u vezu sa zauzimanjem utvrde Karin (Čovići) te s promjenama granicâ sandžaka Krka (Kirka).⁷³ Evlija Čelebija u biti tvrdi to isto, naime po njemu je tu tvrđavu po drugi put zauzeo Hüsrev-beg 1538/1539. (944.), a ona je izvorno pripadala jednom drugom sandžaku, te je u vrijeme bega Arnavuda Memija dospjela u sandžak Krka.⁷⁴ Na temelju rečenoga, obojica su mislila na istu osobu. O njoj Evlija Čelebija puno piše, spominje da se radilo o istaknutu borcu u 16. stoljeću te jednome od osvajača tvrđava u Požeškom sandžaku.⁷⁵ Evlija Čelebija je sačuvao predaju po kojoj je Gâzi Memi-beg sudjelovao u osvajanju Pečuha (1543.), što, međutim, povijesni izvori ne potvrđuju.⁷⁶ U svakomu slučaju, jedna od vodećih bosanskih obitelji je po njemu dobila prezime Memibegović. Naravno, suočavamo se s poteškoćama oko kronologije, jer Memijevo najaktivnije razdoblje izvori stavljaju u 1530-e godine. Ako je on doista bio Ibrahimov otac, onda je ovaj potonji uistinu bio kasno rođeno dijete.

Zanimljiva je podudarnost da je ostrogonski Memi-beg 1589. pisao više pisama u kojima je o sebi tvrdio da je puno godina službovao na hrvatskoj granici, pa bi ga se prema kronološkoj osnovi puno lakše moglo zamisliti kao Ibrahimova oca.⁷⁷

⁷¹ Rački... n. dj. 1882. 187.

⁷² *Oklevéltár Bethlen Gábor...* n. dj. 1886. 114, 143.

⁷³ Pečevî... n. dj. I. 193–194.

⁷⁴ Evliyâ... n. dj. 2002. VI. 244.

⁷⁵ Sudár, Balázs: Török fűrdők a hódoltságban. *Történelmi Szemle* 44 (2003): 3–4, 256–7.

⁷⁶ Evliyâ... n. dj. 2002. VI. 115.

⁷⁷ Pisma u razdoblju od ožujka do listopada 1589.: Jedlicska, Pál, *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653, s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Budapest, 1910, 364, 383, 391.

5. Bilo kako da su se zapletali konci rodbinskih veza, upravo je Memi osvojio utvrdu Jakovu (Yakova), današnje Đakovo, mađarski Diakovár. U tom gradu stajala je Ibrahim-begova palača i džamija⁷⁸ te se ovdje 1660. s njime susreo i Evlija Čelebija. Taj je putopisac inače ovo mjesto nazvao njihovim obiteljskim odžaklukom (*ocaklık*), odnosno središnjim posjedom, gnijezdom.⁷⁹ Opis Bosne sastavljen na talijanskom jeziku veže uz Ibrahim-pašu cijeli Požeški sandžak te protivno običaju opetovano potvrđuje tu informaciju kad govori o Jakovi, očito ne slučajno. Tako ne iznenađuje da je Hasan dobio nadimak prema tom mjestu, a nije isključeno ni to da se upravo ondje i rodio. Inače su i njegova oca spominjali kao Ibrahim-pašu Jakovalija.⁸⁰

6. Čini se da je obitelj s mnogo niti bila vezana uz grad Pečuh. Vrlo je vjerojatno da je Memi-paša istovjetan s osnivačem građevinskog kompleksa što se nalazio s nutarnje strane Sigetske kapije, a sastojao se od džamije, više škole i kupališta. To nam objašnjava i razlog zašto je Hasan dao da se gradi izvan kapije. Naime, želio je sve obiteljske zaklade držati na okupu. Ibrahim-paša je u gradu imao kuću u kojoj se više puta zadržavao, kako nam to svjedoče sačuvana pisma.⁸¹ Hasan se kao kaniški paša također mogao često pojavljivati u gradu, jer su kaniški namjesnici prilično rijetko boravili u središtu svoje pokrajine.⁸² No, Hasanovi djed i baka po majčinoj grani, dakle Sokolovići, također su bili vezani uz Pečuh. Ferhad-paša je u ovom gradu utemeljio džamiju, kupalište i samostan, a istaknuti povjesničar Ibrahim Pečevija je, pak, nakon dugogodišnjega službovanja ovdje proveo starost.

7. Vjerojatno nije slučajno ni to da je Hasan-paša u Pečuhu dao izgraditi upravo samostan za mevlevije – dervise koji se vrte. Taj red je bio jedna od najelitnijih kongregacija Osmanskog Carstva, u navedenom razdoblju sveukupno je imao manje od stotinu samostana, od toga je na Balkanskom poluostrvu, ne računajući Istanbul, djelovalo otprilike jedno tucet njihovih redovničkih domova. Na temelju rečenoga jasno je da za jednog pograničnog pašu uopće nije bilo jako uobičajeno da podupire taj red, kao što nikome drugome na osvojenim područjima takvo što nije palo na pamet. Međutim, jedan od najznačajnijih samostana na Balkanu djelovao je u Bosnasarayu, odnosno Sarajevu, a osnovao ga je 1462. Ćsa-beg.⁸³ Hasanova je obitelj bila čvrsto povezana s Bosnom, kojom su jedno vrijeme upravljali njegov otac, stric, a

⁷⁸ Tomislav Đurić – Dragutin Feletar: *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonje, Baranje i zapadnog Srijema*. Zagreb, 2002, 272–273.

⁷⁹ Evliyâ... n. dj. 2001. V. 278.

⁸⁰ Evliyâ... n. dj. 2001. V. 281.

⁸¹ Fekete... n. dj. 1932. 455.

⁸² *Szigetvári levelek*... n. dj. 27–30.

⁸³ Maglajlić, Munib: Mevlevî's tarikat in Bosnia. In: *II. Milletlerarasi Mevlânâ Kongresi. Tebligler*. Konya, 1991. 159–162.

nekoliko godina i on sam. Vjerojatno je, dakle, da je upravo sarajevski samostan poslužio kao poticaj za osnivanje i gradnju pečuškog redovničkog doma.

Na temelju svega iznesenoga mislim da se, i unatoč otvorenim pitanjima, u ovoj studiji jasno ocrtava povijest jedne moćne obitelji koja je igrala istaknutu ulogu u životu bosanskih i kaniških pograničnih područja, a koju je mnogo niti povezivalo s gradom Pečuhom. Činjenica, pak, da je središte Hasanove uže obitelji bila Jakova (Yakova) neprijeporno rješava pitanje osnivača najcjelovitije očuvane džamije na osvojenim područjima Ugarske. Na osnovi izrečenoga zaključujemo kako se taj kompleks nikako nije moglo sagraditi u drugoj polovici 16. stoljeća, nego se osnivanje moglo dogoditi najranije u drugoj polovici 1620-ih godina. Osobno sam sklon mišljenju da je kompleks nastao još nekoliko godina kasnije.

(Izvornik: Balázs Sudár, „Ki volt Jakováli Haszan pasa?“, *Pécsi Szemle* god. IX, br. 1 (2006), 27-34.)

S mađarskoga preveo: Ladislav Heka

Prijevod redigirao: Stanko Andrić

Džamija Hasan-paše Jakovalija u Pečuhu